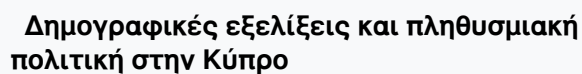

Vol 39 (1980)

39-40

Αντώνης Μαλαός

doi: [10.12681/grsr.562](https://doi.org/10.12681/grsr.562)

Copyright © 1980, Αντώνης Μαλαός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](#).

To cite this article:

Μαλαός Α. (1980). Δημογραφικές εξελίξεις και πληθυσμιακή πολιτική στην Κύπρο. *The Greek Review of Social Research*, 39, 408–413. <https://doi.org/10.12681/grsr.562>

δημογραφικές εξελίξεις καί πληθυσμιακή πολιτική στήν Κύπρο

του
Αντώνη Μαλαού
M.A. Dev. Econ.

1. γενικά

Ο πληθυσμός της Κύπρου, περιλαμβανομένων των Τουρκοκυπρίων, αυξήθηκε κατά την περίοδο 1946-1960 με ετήσιο ρυθμό 1,7%, ενώ κατά την περίοδο μεταξύ του 1960-1973 ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού μειώθηκε σε 0,8%. Σάν αποτέλεσμα των συνεπειών της εισβολής (πολέμου και μαζικής μεταναστεύσεως) σημειώθηκε τό 1974 μείωση στο απόλυτο μέγεθος του έλληνοκυπριακού πληθυσμού κατά 20.000 περίπου. Μέ βάση τά τελευταία διαθέσιμα στοιχεία ο ρυθμός μεταβολής του έλληνοκυπριακού πληθυσμού τό 1978 σε σύγκριση με τό 1977 ήταν αúξητικός (0,7%).

Πρίν αναφέρουμε τίς συνέπειες της μείωσης του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού θά ήταν σκόπιμο νά εξετασθεί πώς οι δημογραφικές εξελίξεις στήν Κύπρο συγκρίνονται με τίς αντίστοιχες άλλων χωρών. Η δημογραφική εξέλιξη διακρίνεται γενικά σε τρείς φάσεις: Η πρώτη φάση, πού ήταν κυρίως χαρακτηριστική των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών στίς άρχές του 20ου αιώνα και χαρακτηρίζει ακόμα μερικές από τίς χώρες αυτές, διακρίνεται από ύψηλό ρυθμό γεννήσεων και θανάτων, τό επίπεδο των οποίων δέν διαφέρει πολύ, έτσι, ώστε ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού νά είναι πολύ χαμηλός. Η δεύτερη φάση τήν όποία διέρχονται οι αναπτυσσόμενες χώρες χαρακτηρίζεται από μειούμενο ρυθμό γεννήσεων και θανάτων. Ο ρυθμός όμως θανάτων πέφτει ταχύτερα σε σχέση με τό ρυθμό γεννήσεων, έτσι, ώστε ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού νά αυξάνει (transitional growth). Η τρίτη φάση τήν όποία διέρχονται οι αναπτυγμένες χώρες χαρακτηρίζεται από ρυθμό γεννήσεων πού πέφτει, ενώ ο ρυθμός θνησιμότητας σταθεροποιείται σε χαμηλό επίπεδο, έτσι, ώστε ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού ελαττώνεται. Θά μπορούσε νά λεχθεί ότι ή Κύπρος με μειούμενο ρυθμό γεννήσεων και θανάτων έχει εισέλθει στήν τρίτη φάση, άπέχει όμως του πολύ χαμηλού ρυθμού αύξησης του πληθυσμού των χωρών της Εύρώπης. Ειδικότερα, όσον άφορά τό δείκτη θνησιμότητας, παρατηρείται ότι παρ' όλο πού ο γενικός δείκτης είναι χαμηλός και συγκρίνεται άρμονικά με τούς αντίστοιχους δείκτες των ευρωπαϊκών και άλλων αναπτυγμένων χωρών, ο δείκτης βρεφικής θνησιμότητας είναι σχετικά ύψηλός και έχει περιθώρια γιά βελτίωση.

Ποιές είναι τώρα οι συνέπειες της μείωσης του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού;

Βασική συνέπεια είναι ή μεταβολή στήν πληθυσμιακή σύνθεση. Η συνάρτηση μεγέθους πληθυσμού και όμάδας ηλικίας άπεικονίζεται κανονικά σε σχήμα υπό μορφή πυραμίδας με βάση τίς μικρές ηλικίες πληθυσμού και κορυφή τίς μεγάλες. Η πυραμίδα αυτή άλλοιώνεται με τίς μεταβολές στο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού. Έτσι, ή μείωση στο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού στήν Κύπρο είχε σαν άποτέλεσμα τή

μείωση στη βάση της πυραμίδας. Το ποσοστό παιδιών ηλικίας κάτω των 15 χρόνων μειώθηκε από 36% το 1960 σε 25,5% το 1976, ενώ το ποσοστό των μεσαίας ηλικίας ατόμων (15-64 ετών) αυξήθηκε από 57% περίπου σε 65% και αυτό των προχωρημένης ηλικίας (65 χρόνων και πάνω) από 7% σε 10%. Το συμπέρασμα είναι ότι σάν αποτέλεσμα των δημογραφικών αυτών εξελίξεων σημειώθηκε γήρανση του πληθυσμού με την έννοια ότι έχει αυξηθεί το ποσοστό των μεγαλύτερων ηλικιών ατόμων σε σύγκριση με εκείνο των μικρότερων ηλικιών.

Μιά δεύτερη συνέπεια των δημογραφικών μεταβολών σχετίζεται με τον αντίκτυπο που έχει η μείωση του αριθμού του πληθυσμού ηλικίας των 15 χρόνων στον αριθμό των μαθητών, των σχολικών κτηρίων και του διδακτικού προσωπικού. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται είναι το αντίθετο εκείνου των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών που αποσκοπούν, με τη μείωση στο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού, να εξοικονομήσουν πόρους, που θα τους διαθέσουν για την παιδεία και άλλες υπηρεσίες και θα τους διοχετεύσουν σε έργα υποδομής και παραγωγικές επενδύσεις για αύξηση του βιοτικού επιπέδου.

Τρίτη συνέπεια της μείωσης του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού, σε συνάρτηση με την αύξηση του μέσου όρου ζωής, είναι η αύξηση του αριθμού των υπερηλικών και η ανάγκη παροχής πρόσθετων αναλόγων δεικνολύσεων και υπηρεσιών, όπως στεγών υπερηλικών κτλ. Συναρτήσει είναι και η αύξηση του δείκτη εξαρτήσεως, δηλαδή του ποσοστού πληθυσμού ηλικίας 65 και άνω χρόνων, πάνω στην ομάδα ηλικιών 15-65 χρόνων. Συνέπεια αυτό είναι η ανάγκη αύξησης της συνεισφοράς από μέρους των εργαζομένων στα Ταμεία Κοινωνικών Ασφαλίσεων για κάλυψη των αυξημένων δαπανών λειτουργίας τους.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχουν οι συνέπειες των δημογραφικών εξελίξεων για το μέγεθος και τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού που αποτελεί βασικό συντελεστή παραγωγής και ανάπτυξης. Είναι γνωστό ότι η κυπριακή οικονομία έχει σήμερα φθάσει σε επίπεδο πλήρους απασχολήσεως με ποσοστό ανεργίας που κυμαίνεται μεταξύ 1-2% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Ήδη υπάρχουν τομείς που παρουσιάζουν έλλειψεις εργατικού δυναμικού, με δυσμενείς επιπτώσεις στο ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας.

Μέχρις ενός βαθμού είναι δυνατή η υποκατάσταση του συντελεστή της εργασίας στη διαδικασία παραγωγής με την προώθηση σχεδίων εντάσεως κεφαλαίου παρά σχεδίων εντάσεως εργασίας. Επίσης μεσοπρόθεσμα είναι δυνατό να ληφθούν μέτρα για αύξηση του εργατικού δυναμικού στά πλαίσια του υφιστάμενου πληθυσμιακού μεγέθους με την ενθάρρυνση της εισδοχής μεγαλύτερου αριθμού γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Και εδώ υπάρχουν περιθώρια, λαμβανομένου υπ' όψη ότι μόνο το 22% του πληθυσμού μεταξύ των Κυπρίων γυναικών εργάζονται, ενώ το αντίστοιχο πο-

σοστό σε αναπτυγμένες χώρες ξεπερνά το 33%. Στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες το ποσοστό αυτό είναι ακόμα μεγαλύτερο (45% περίπου).

Άλλο μεσοπρόθεσμο μέτρο που θα μπορούσε να ληφθεί, για αύξηση του εργατικού δυναμικού, είναι ο επαναπατρισμός Κυπρίων που εργάζονται στο εξωτερικό και η μείωση στη μετανάστευση. Η μετανάστευση έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις δημογραφικές εξελίξεις της κυπριακής οικονομίας, και επηρέασε τόσο την αύξηση όσο και τη δημογραφική δομή. Στην περίοδο 1960-73 ο αριθμός των μεταναστών ανέβηκε σε 41.000 άτομα, δηλαδή στο 60% περίπου της φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Στην περίοδο 1960-76 η μετανάστευση ανέβηκε σε 54.000 άτομα ή 64% της φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Από το 1963 υπάρχει στά στοιχεία της μετανάστευσεως μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών παρά ανδρών.

Το ποσοστό των παιδιών που μεταναστεύουν ανέρχεται στο 25% του συνόλου των μεταναστευόντων, που είναι το ίδιο με την αναλογία των παιδιών στο σύνολο του πληθυσμού. Έξ άλλου η αναλογία των μεταναστευόντων μεσαίας ηλικίας, 15-44 ετών, είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με το ποσοστό τους στον πληθυσμό, πράγμα που έχει δυσμενή άλυσιδωτή επίδραση πάνω στη γεννητικότητα του πληθυσμού και τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού. Ένθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι η μετανάστευση παρουσιάζει μείωση από 12.000 το 1960 σε 1.800 το 1978.

Τά πιο πάνω μεσοπρόθεσμα μέτρα πολιτικής είναι δυνατό να ικανοποιήσουν ή να αμβλύνουν τις ανάγκες της οικονομίας σε εργατικό δυναμικό στο άμεσο ή μακροπρόθεσμο μέλλον, όμως η αντιμετώπιση του θέματος απαιτεί τη χάραξη κατάλληλης πληθυσμιακής πολιτικής.

Το πληθυσμιακό πρόβλημα εμφανίζεται με διπλή έννοια, σάν πρόβλημα υπερπληθυσμού για μερικές χώρες και σάν πρόβλημα υποπληθυσμού για άλλες. Υπάρχει, λοιπόν, ένα μέτρο με βάση το οποίο να μπορεί να καθορισθεί το άριστο μέγεθος του πληθυσμού μίας χώρας, το λεγόμενο «optimum»; Σάν ένα τέτοιο μέτρο, από οικονομικής απόψεως, θα μπορούσε να θεωρηθεί η σχέση μεταξύ πληθυσμού και επιπέδου ευημερίας, κατά την οποία το μέγεθος του πληθυσμού είναι τόσο μεγάλο, ώστε να είναι σε θέση να αξιοποιήσει πλήρως τους διαθέσιμους συντελεστές παραγωγής με σκοπό τη μεγιστοποίηση του βιοτικού επιπέδου. Και πάλι όμως η σχέση μεταξύ πληθυσμού - πληθους αξιοποίησε των πόρων επιπλέονται διαχρονικά από τον άγνωστο παράγοντα της τεχνολογικής εξέλιξης. Όταν ο Malthus ανάπτυξε την απαισιόδοξη θεωρία του στο τέλος του 18ου - αρχές του 19ου αιώνα θεωρούσε σάν πηγή της οικονομικοκοινωνικής κακοδιαμονίας της εποχής του—φτώχειας και ανεργίας—τήν αύξηση του πληθυσμού κατά αναλογικά μεγαλύτερο ρυθμό σε σύγκριση με τά μέσα διατροφής του. Σήμε-
ρα, σάν αποτέλεσμα κυρίως των τεχνολογικών εξελί-

ξων πού σημειώθηκαν ἔκτοτε, τὸ πρόβλημα γιὰ τὶς ἀναπτυγμένες χώρες εἶναι ἀντίστροφο ἐκείνου πού εἶδε ὁ Malthus. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἀναλογικὰ μεγάλτερη αὐξηση τῶν μέσων διατροφῆς σὲ σχέση μετ' τὸ ρυθμὸ αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ πληθυσμιακὴ πολιτικὴ εἶναι ἔργο δύσκολο, γιὰτὶ σχετίζεται μετ' πολλοὺς μεταβλητοὺς παράγοντες πού δὲν μποροῦν εὐκόλῃ νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅπως ἡ γεννητικότητα, ἡ θνησιμότητα, ἡ μετανάστευση, καὶ ἀπαιτοῦν μακρὸ χρόνo νὰ ἀποδώσουν ἀποτελεσμα. Σωστὴ προσέγγιση τοῦ θέματος θὰ ἀπαιτοῦσε τὴ λεπτομερὴ μελέτῃ τῶν πῶ πάνω μεταβλητῶν (γεννητικότητας, θνησιμότητας, μεταναστεύσεως), ὥστε νὰ προσδιορισθοῦν οἱ ἐπιδράσεις τούς στὴ δημογραφικὴ ἐξέλιξη, μετ' βάση τῆς ὁποῖας νὰ τυχόν ἐπεξεργασίας συγκεκριμένα μέτρα πολιτικῆς.

2. προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῶν πληθυσμιακῶν μεταβολῶν

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, οἱ προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῶν πληθυσμιακῶν μεταβολῶν εἶναι ἡ γεννητικότητα, ἡ θνησιμότητα καὶ ἡ μετανάστευση.

(α) **Γεννητικότητα:** Ὅπως στὶς πλεῖστες εὐρωπαϊκὲς χώρες, ἔτσι καὶ στὴν Κύπρo, ἡ γεννητικότητα σημείωσε μείωση. Ὁ δείκτης γεννητικότητας ἔπρεπε ἀπὸ 30 κατὰ χιλιάδα κατοίκων τὴν περίοδο 1946-50 σὲ 25 τὴν περίοδο 1961-65 καὶ περίπου 18,5 τὴν περίοδο 1975-77, δηλ. κατὰ 40% περίπου. Ὁ δείκτης αὐτὸς συγκρίνεται εὐνοϊκὰ μετ' τοὺς ἀντίστοιχους δείκτες τῶν πῶ πολλῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν (Αὐστρία 11,3, Βέλγιο 12,4, Γαλλία 13,8, Δ. Γερμανία 9,4, Ἑλλάδα 15,9, Ἡνωμένο Βασίλειο 12,3). Τὸ ποσοστὸ συνολικῆς γονιμότητας ἔχει μειωθῇ ἀπὸ 3,5 παιδιά γιὰ κάθε μητέρα τὴν περίοδο, σὲ 2,3 τὸ 1978, εἶναι ὅμως ὑψηλότερο ἀπὸ πλεῖστες εὐρωπαϊκὲς χώρες (Στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖς ἡ γονιμότητα μειώθηκε ἀπὸ 3,77 παιδιά κατὰ οἰκογένεια τὸ 1957 σὲ 2,0 παιδιά τὸ 1972).

(β) **Θνησιμότητα:** Ἡ μείωση στὸ δείκτη θνησιμότητας καὶ ἡ αὐξηση στὸ δείκτη μέσου ὄρου ζωῆς φαίνεται νὰ συμβαδίζει μετ' τοὺς ἀντίστοιχους δείκτες τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ δείκτης θνησιμότητας ἔπρεπε ἀπὸ 14 κατὰ χιλιάδα πληθυσμῶν τὴν περίοδο 1946-50 σὲ 11 τὴν περίοδο 1961-65, καὶ 9 περίπου τὴν περίοδο 1976-77. Τὸ ποσοστὸ ἐξ ἄλλου βρεφικῆς θνησιμότητας μειώθηκε στὴν Κύπρo ἀπὸ 35 βρέφη σὲ 1000 γεννήσεις τὴν περίοδο 1946-50 σὲ 17 βρέφη τὸ 1978. Αὐτὸ ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει ὑψηλὸ σὲ σύγκριση μετ' ἄλλες χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπως ἡ Γαλλία, Ὁλλανδία καὶ Βέλγιο, ὅπου κυμαίνεται μετὰ 11-14 βρέφη κατὰ χιλιάδα γεννήσεων. Ὁ μέσος ὀρος ζωῆς μετὰ τῆς περιόδου 1948-50 καὶ 1976-77 αὐξήθηκε ἀπὸ 63,6 χρόνια σὲ 70 γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ ἀπὸ 68,8 σὲ 74 γιὰ τὶς γυναῖκες.

(γ) **Μετανάστευση:** Ἡ μετανάστευση σημείωσε μεταβολὲς στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ μετὰ πού σὲ μεγάλο βαθμὸ ὀφειλόταν στὶς διακυμάνσεις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἔτσι ἡ μέση μετανάστευση τὸ 1960 καὶ 1961 ἀπὸ 12.000 καὶ 11.000 ἀντίστοιχα μειώθηκε σὲ 1.800 τὴν περίοδο 1972-73 καὶ αὐξήθηκε ἀπὸτομα τὸ 1974 σὺν συνέπειᾳ τῆς εἰσβολῆς (πάνω ἀπὸ 20.000) γιὰ νὰ κατέλθῃ σὲ 3.700 τὸ 1977 καὶ 1.800 περίπου τὸ 1978. Μία ἐνδειξη γιὰ τὸ ὅπως τῆς μεταναστεύσεως κάτω ἀπὸ σχετικὰ ὁμαλὲς ἐσωτερικῆς συνθῆκες θὰ μπορούσε νὰ ληφθῇ ἀπὸ τὸ μέσο ἐτήσιον ὕψος τῆς τὴν περίοδο 1965-73 πού ἦταν 1.900 περίπου άτομα τὸ χρόνο.

3. λόγοι πού ἐπιδρῶνν περιοριστικὰ πάνω στὴ γεννητικότητα

Δὲν ἔχει γίνῃ μεχρὶ τώρα καμιά ἔρευνα στὴν Κύπρo γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν παραγόντων ἐκείνων πού ἐπιδρῶνν περιοριστικὰ πάνω στὴ γεννητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅμως, ἔχοντας ὅτ' ὅση τὶς κοινωνικοοικονομικὲς ἐξελίξεις στὴν κυπριακὴ οἰκονομία καθὼς ἐπίσης καὶ παρόμοια στάδια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν διέλθῃ ἄλλες χώρες, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι στὴ μείωση τοῦ ρυθμοῦ γεννητικότητας συμβάλλει ἕνα σύμπλεγμα παραγόντων πού ἔχουν σχέση μετ' τὴν οἰκονομικοκοινωνικὴ ἀνάπτυξη. Δὲν ὑπάρχει ὅμως μιά συστηματικὴ θεωρία πού νὰ ἐξηγῇ τὸ ὅλο φαινόμενο.

Κατὰ πρῶτο, ἡ μεταβολὴ στὴ γεννητικότητα μπορεῖ νὰ ὀφθοῇ σὲ ἀλλαγὴ ἀξιών ἀναφορικὰ μετὰ τὰ παιδιά καὶ τὴν τεκνοποίηση μετὰ τὸν πληθυσμῶ. Ἐχει ἐπίσης παρατηρηθῇ ὅτι τέτοιες ἀλλαγὲς στὶς ἀξίες καὶ περιορισμὸς στὴ γεννητικότητα συμβαίνουν ἔφ' ὅσον ἐπιτευχθῇ ἕνα ὁρισμένο ἐπίπεδο οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Διάφοροι ἔρευνες πιστεύουν ὅτι οἱ κυριότερες μεταβλητὲς τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως πού ἐπιδρῶνν πάνω στὴ γεννητικότητα εἶναι:

α) Ἡ φθίνουσα θνησιμότητα. Στὶς λιγότερο ἀναπτυγμένες χώρες ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς λόγους τῆς ὑψηλῆς γεννητικότητας εἶναι ἡ μεγαλύτερη πιθανότητα θανάτου λόγω ὑψηλότερου δείκτη θνησιμότητας. Ἐχει ἐπίσης σημειωθῇ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δημογραφικῆς ἐξελίξεως (demographic transition), ὅτι ὁ δείκτης γεννητικότητας ἀκολουθεῖ μετὰ κάποια καθυστέρηση μερικῶν ἐτῶν τὸ δείκτη θνησιμότητας στὴν πτωτικὴ τὸν τάση, πράγμα πού δείχνει ὅτι ὑπάρχει κάποια συνάρτηση μετὰ τῶν δύο δεικτῶν.

β) Ἡ ἀνοδος στὴν κοινωνικὴ θέση τῶν γυναικῶν. Μετ' τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐξέλιξη τῆς γυναικὸς δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν δυσκολίες στὴ διευρύνση τῆς οἰκογένειας λόγω τοῦ δυσμενοῦς ἀντίκτυπου πού μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ ἀδελφένος ἀριθμὸς παιδιῶν στὴν ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία τῆς μητέρας, ὁ ἐνδεχόμε-

νος περιορισμός της ανεξαρτησίας της και των έλευ-
θέρων όρων της, ή μείωση στο εισόδημά της κτλ.

γ) Διαφοροποίηση στην επίδραση των εθίμων και των παραδόσεων και αλλαγή των αξιών σε σχέση με τα παιδιά. Το γεγονός ότι σήμερα το παιδί, αντί να συμβάλλει στο οικογενειακό εισόδημα, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, αυξάνει την οικονομική επιβάρυνση για την οικογένεια, συντείνει στην αλλαγή των θέσεων έναντι των παιδιών. Δύο σχετικοί παράγοντες είναι η εισαγωγή κατωτάτου όριου ηλικίας για εργασία (15 ετών για την Κύπρο) και ο παράγων της υποχρεωτικής παιδείας. Ένα παιδί που πρέπει να πηγαίνει στο σχολείο δεν μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος ή να εκτελεί άλλες εργασίες στο σπίτι, π.χ. να φροντίζει άλλα μικρότερα παιδιά. Επίσης η παρακολούθηση στο σχολείο επιβάλλει πρόσθετα έξοδα υπό μορφή καλυτέρων ενδυμάτων, σχολικών ειδών, μεταφοράς κτλ., ακόμη και όταν η εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν. Ός εκ τούτου, με την απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και την υποχρεωτική εκπαίδευση, τα παιδιά καθίστανται μονάδες κόστους παρά εσόδων για την οικογένεια.

δ) Σε μία ανερχομένου βιοτικού επιπέδου κοινωνία κυριαρχεί η τάση εξασφάλισης όσο το δυνατό καλύτερου μέλλοντος στα παιδιά είτε με τη μόρφωση είτε με την εξασφάλιση έπαρκων περιουσιακών στοιχείων, στα οποία αποδίδεται ακόμη περισσότερη σημασία, ιδιαίτερα σε χώρες όπου υπάρχουν θεσμοί, όπως της προίκας.

ε) Προγράμματα κοινωνικών ασφαλίσεων. Τα προγράμματα κοινωνικών ασφαλίσεων προστατεύουν τα άτομα από τις ανάγκες των γηρατειών, της ασθένειας και της ανεργίας. Είναι ένα μέσο ανακατανομής εισοδήματος από τις υψηλότερες στις χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις. Τα προγράμματα κοινωνικών ασφαλίσεων επιδρούν άρνητικά στη γεννητικότητα, εφ' όσον οι γονείς δεν στηρίζονται αποκλειστικά στα παιδιά τους για την κάλυψη των αναγκών τους στα γηρατεία καθώς και των προβλεπόμενων αναγκών λόγω ασθένειας και ανεργίας.

στ) Η επίδραση της άστυφιλίας και της αλλαγής τρόπου ζωής. Σημαντικό ρόλο στη μεταβολή της γεννητικότητας διαδραματίζει η άστυφιλία με την αλλαγή του τρόπου ζωής, τις πλατύτερες ευκαιρίες για μόρφωση, την προσπάθεια για βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στο νέο μέτρο της αστικής κοινωνίας.

Ειδικότερα, στην περίπτωση της Κύπρου, σημαντική αλλαγή έχει προκύψει από το γεγονός ότι πολλά νεαρά ζευγάρια χωρίστηκαν, με τον έκτοπιμο, από τους γονείς τους και είναι υποχρεωμένα να άντεπεξέρχονται μόνα στις απαιτήσεις και φροντίδες των παιδιών τους. Δεν είναι κοινό οι γονείς των ζευγαριών ή άλλου συγγενείς που θα μπορούσαν να αναλάβουν ένα μέρος των εργασιών στο σπίτι της εργαζόμενης μητέρας.

4. μέτρα για ενθάρρυνση της γεννητικότητας

Διάφορες αναπτυσσόμενες χώρες που προηγήθηκαν της Κύπρου στην αντιμετώπιση του προβλήματος της υπογεννητικότητας (Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία) έχουν πάρει μέτρα για αναχαίτισή της. Πρέπει να παρατηρηθεί από την αρχή ότι η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών πολύ εξαρτάται από τις ειδικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και αξίες της κάθε χώρας. Αυτός είναι ο λόγος που δεν σημειώνεται ομοιόμορφη ανταπόκριση του πληθυσμού μεταξύ των διαφόρων χωρών σε ένα και το αυτό μέτρο.

(α) *Οικογενειακές παροχές*: Το μέτρο αυτό αποτελείται από συστηματική οικονομική ενίσχυση σε οικογένειες με εξαρτώμενα παιδιά, από την Κυβέρνηση, με σκοπό την προαγωγή της ευημερίας των παιδιών αυτών. Η Γαλλία και το Βέλγιο ήταν οι πρώτες χώρες που είχαν εισαγάγει το θεσμό των οικογενειακών παροχών. Υπάρχουν χώρες που ο θεσμός καλύπτει όλα τα παιδιά της οικογένειας, σε άλλες καλύπτει από το δεύτερο και σ' άλλες από το τρίτο και μετά. Κριτήριο της σημασίας του θεσμού αποτελεί το ποσοστό των οικογενειακών παροχών επί του συνόλου του εθνικού εισοδήματος που είναι μεγαλύτερο στην περίπτωση της Γαλλίας (4,12%), του Βελγίου (3,01%), της Αυστρίας (2,89%), της Ιταλίας (2,53%), δηλαδή των αναπτυσσόμενων χωρών. Στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες τα οικογενειακά επιδόματα, στο ποσοστό των απολαβών της οικογένειας, αυξάνουν ανάλογα με την αύξηση του αριθμού των παιδιών. Στην Τσεχοσλοβακία, π.χ., για το πρώτο παιδί παρέχεται οικογενειακό επίδομα ίσο με το 5% των απολαβών και για το τέταρτο ίσο με το 48% περίπου.

Έχει διαπιστωθεί ότι ο θεσμός του οικογενειακού επιδόματος συμβάλλει σε μία ευνοϊκή αλλαγή των αξιών, καλλιεργώντας την ιδέα στο λαό ότι η κοινωνία δέχεται ευμενώς τα παιδιά. Από έρευνες όμως που έγιναν δεν κατέστη δυνατό να διαπιστωθεί με βεβαιότητα η επίδραση που μπορεί να έχει το οικογενειακό επίδομα πάνω στη γεννητικότητα· αυτό ίσως, επειδή η σχέση των οικογενειακών επιδομάτων προς τη γεννητικότητα εξαρτάται από το επίπεδο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης μίας χώρας. Όρισμένοι έρευνητές έχουν επισήμει ότι σε μερικές χώρες, όπως στη Γαλλία και Σουηδία, η σχέση αυτή είναι θετική, ενώ στην περίπτωση της Νορβηγίας, π.χ., που χορηγείται επίδομα από το δεύτερο παιδί και μετά, δεν διαπιστώθηκε συσχέτιση μεταξύ επιδόματος και γεννητικότητας. Στην Ολλανδία, στο ερώτημα «κατά πόσο, με μεγαλύτερο οικογενειακό επίδομα, θα αυξανόταν ο αριθμός των γεννήσεων», 71% των ερωτηθέντων απάντησαν άρνητικά.

(β) *Συστήματα φορολογίας του εισοδήματος*: Πολλές

χώρες έχουν συστήματα μειώσεως του φόρου εισοδήματος ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας, ώστε να ελαττώνονται τα οικονομικά βάρη τα οποία πολλαπλασιάζονται από την αύξηση του αριθμού των παιδιών. Σε πολλές όμως περιπτώσεις το μίνιμουμ φορολογητέο εισόδημα είναι πάνω από το κατά κεφαλήν εισόδημα με αποτέλεσμα λίγες οικογένειες να ωφελούνται από τις φορολογικές ελαφρύνσεις λόγω παιδιών. Τα δύο συστήματα που εξετάστηκαν, δηλαδή τα οικονομικά επιδόματα και οι φορολογικές αλλαγές, έχουν τον ίδιο σκοπό, τη μείωση του οικονομικού βάρους της συντηρήσεως των παιδιών· το πρώτο όμως έχει πιο άμεση και εμφανή επίδραση σε σύγκριση με το δεύτερο.

- (γ) *Επίδοματα μητρότητας και όφελή απασχολήσεως:* Επίδοματα μητρότητας χορηγούνται σε μητέρες για να τις βοηθήσουν ν' άντεξελλθούν στις δαπάνες που συνεπάγεται η γέννηση ενός παιδιού. Σχετικά όφελή παρέχονται επίσης σε εργαζόμενες μητέρες για κάλυψη της απώλειας οικογενειακού εισοδήματος εξ αιτίας της αδυναμίας της μητέρας να εργασθεί, και για να μπορέσει να προσφέρει τις κατάλληλες υπηρεσίες φροντίδας στο παιδί της. Η Γαλλία παρέχει επίδομα στις γυναίκεςλόκληρη την περίοδο της εγκυμοσύνης. Φαίνεται ότι οι παροχές σε πολύτεκνες μητέρες στην Ισπανία και τη Σοβιετική Ένωση έχουν αυξήσει το ποσοστό των πολυμελών οικογενειών. Οι παροχές από της γέννησης και κατά τη γέννηση μειώνουν το κίνητρο για άμβλωση που σε πολλές περιπτώσεις γίνεται για οικονομικούς λόγους. Έξ' άλλου, όφελή απασχολήσεως (δδεια πρό και μετά τον τοκετό, διατήρηση των δικαιωμάτων απασχολήσεως κτλ.), συμβάλλουν στην άμβλυνση της καθιερωμένης αρνητικής σχέσεως μεταξύ απασχολήσεως των γυναικών και της γεννητικότητας.

- (δ) *Άλλα μέτρα για ενθάρρυνση της γεννητικότητας:* (i) Παροχή χορηγημάτων και δανείων σε νεονύμφους και (ii) επιχορήγηση υπηρεσιών που εξυπηρετούν σε μεγάλο βαθμό τις οικογένειες.

Η παροχή από μέρους της Κυβερνήσεως ωφελημάτων σε είδος, υπηρεσιών στέγης, μεταφοράς, παιδείας, φροντίδας των παιδιών, επιδοτήσεως διακοπών κτλ. αποσκοπεί στη μείωση του αντικτύπου του μεγέθους της οικογένειας πάνω στο βιοτικό επίπεδο. Το σύστημα της παροχής φροντίδας στα παιδιά εργαζομένων μητέρων εφαρμόζεται σε πολλές χώρες, αναφορικά με παιδιά προσχολικής ηλικίας, και κυρίως στη Σοβιετική Ένωση και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, με σκοπό τη διασφάλιση για τη μητέρα του δικαιώματος να εργάζεται. Σε πολλές χώρες, όπως στην Ιταλία, οι επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από έναν ορισμένο αριθμό γυναικών απαιτείται να παρέχουν νηπιοκομικές διευκολύνσεις για τα παιδιά

των εργαζομένων μητέρων. Άλλα μέτρα που αποσκοπούν στην ελάττωση του οικονομικού βάρους των γονέων περιλαμβάνουν τη μείωση στα κόμιστα με μέσα δημοσίων μεταφορών για παιδιά κάτω από ορισμένη ηλικία, την παροχή σχολικών γευμάτων και υπηρεσιών υγείας σε μαθητές και ειδικά βοηθήματα σε μεγάλες οικογένειες για φοίτηση των παιδιών τους στα σχολεία.

Τα πιο πάνω μέτρα μπορούν να επηρεάσουν κατά διάφορους τρόπους τη γεννητικότητα. Τα επιδόματα γάμου και τα δάνεια μπορεί να αποτελέσουν κίνητρο, ώστε οι γάμοι να γίνονται ενωρίτερα με αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού των νυμφευμένων. Αν και τα όφελήματα σε είδος αποσκοπούν βασικά στην εξύψωση του πληθυσμού με τη βελτίωση της υγείας, της ζωικότητας και της ευημερίας των παιδιών, είναι δυνατό επίσης να μειώσουν τους οικονομικούς περιορισμούς των πολυμελών οικογενειών. Έν τούτοις, γενικά πιστεύεται ότι η επίδραση των μέτρων αυτών πάνω στη γεννητικότητα δεν είναι μεγάλη.

5. συμπεράσματα-άποψεις

Εξετάζοντας τα διάφορα μέτρα που πάρθηκαν από αναπτυγμένες χώρες για την αναχαίτιση του ρυθμού μειώσεως των γεννήσεων και λαμβάνοντας υπ' όψη τις συνθήκες που επικρατούν στην κυπριακή οικονομία, μπορούμε να εξαγάγουμε μερικά συμπεράσματα και να διαμορφώσουμε ορισμένες απόψεις σχετικά με το τι είναι σκοπείο να επιδιωχθεί και πώς να μεθοδευθεί για την αντιμετώπιση του προβλήματος της υπογεννητικότητας στην Κύπρο.

Από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει ότι ο ρυθμός αύξησεως του πληθυσμού θα συνεχισθεί και πέραν του έτους 2000 αλλά σε μειούμενο βαθμό. Έτσι, ο ρυθμός αύξησεως στη δεκαετία 1990-2000 υπολογίζεται να είναι μικρότερος σε σύγκριση με το ρυθμό αύξησεως στη δεκαετία 1980-1990. Στην περίοδο 1980-2000 η ετήσια αύξηση του πληθυσμού υπολογίζεται ότι θα κυμαίνεται μεταξύ 0,5% και 0,8% (σε μεγάλο βαθμό αυτή θα εξαρτηθεί από τη μετανάστευση), δηλαδή θα είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με την υπολογιζόμενη στις ευρωπαϊκές χώρες για την ίδια περίοδο (0,3% - 0,6%).

Έν τούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει πρόβλημα. Λαμβανομένου υπ' όψη ότι τα διάφορα μέτρα αναφορικά με την πληθυσμιακή πολιτική απαιτούν μακρό χρονικό διάστημα για ν' αποδώσουν, έστω και αν όξυνση του πληθυσμιακού αναμένεται μετά το 2000, μέτρα για αντιμετώπιση της καταστάσεως θα πρέπει ν' αρχίσουν να λαμβάνονται εγκαίρως.

Το πρώτο που απαιτείται είναι η έρευνα αναφορικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν στην υπογεννητικότητα στην Κύπρο. Επειδή το πρόβλημα είναι σύνθετο και πολύπλοκο και σχετίζεται με κοινωνικοοικονομικούς και άλλους παράγοντες μέσα στα

πλαίσια των ειδικών συνθηκών της καθεμιάς χώρας, ή εμπειρία άλλων χωρών ενδείξεις μόνο μπορεί να δώσει ως προς τους τρόπους αντιμετώπισής του.

Από την ανάλυση των μέτρων που πάρθηκαν σε άλλες χώρες για αναχαίτιση της υπογεννητικότητας φαίνεται ότι όρισμένα από τα μέτρα αυτά εφαρμόζονται στην Κύπρο, όπως η μείωση στο φόρο εισοδήματος ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια, τα επιδόματα μητρότητας και άλλα μέτρα (άδεια στις εργαζόμενες μητέρες πρό και μετά τον τοκετό, επιχορήγηση μεταφορικών εξόδων και γευμάτων απόρων μαθητών κτλ.). Το θέμα είναι ότι τα μέτρα αυτά πάρθηκαν για σκοπούς που δεν αποβλέπουν άμεσα στην αναχαίτιση της υπογεννητικότητας, όπως η σε κάποιον βαθμό οικονομική ενίσχυση οικογενειών στο να άντεπεξέλθουν στις αυξημένες ανάγκες συντηρήσεως και μορφώσεως των παιδιών, δεν έχει όμως τον εισοδήματος της εργαζόμενης μητέρας κτλ. Φυσικά, τα μέτρα αυτά συμβάλλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των οικογενειών, δεν έχει όμως μέχρι τώρα γίνει έρευνα για να εξακριβωθεί σε ποιο βαθμό έχουν επίδραση στη γεννητικότητα ή σε ποιο μέτρο απαιτούνται τροποποιήσεις σ' αυτά, ώστε να επιτυγχάνεται ή συμβολή τους και στη γεννητικότητα. Το τελευταίο, δηλαδή η τροποποίηση υφισταμένων μέτρων (φορολογίας, άδειας στις εργαζόμενες μητέρες για άποχή από την εργασία λόγω τοκετού κ.ά.) θα μπορούσε να αποτελέσει την αφετηρία των μέτρων για αναχαίτιση και αντιστροφή της πληθυσμιακής μείωσης, ώστε ταυτόχρονα με την επίτευξη άλλων σκοπών να προωθείται και η θετική συμβολή στην αύξηση της γεννητικότητας. Άς σημειωθεί ότι μέτρα που αναφέρονται στα όφελήματα εργαζομένων μητέρων (άδεια άποχής από την εργασία λόγω τοκετού, που επεκτείνεται και στα πρώτα χρόνια ανατροφής των παιδιών, άδεια με αποδοχές λόγω ασθένειας παιδιού κτλ.), έδωσαν ικανοποιητικά αποτελέσματα σε όρισμένες ευρωπαϊκές χώρες που εφαρμόστηκαν.

Ένα δεύτερο μέτρο που θα μπορούσε να εξετασθεί σε ποιο βαθμό συμβάλλει στην αναχαίτιση της μείωσης του πληθυσμού είναι η παροχή διευκολύνσεων διημερεύουσας φροντίδας (βρεφονηπιακών κέντρων κτλ.) για παιδιά εργαζομένων μητέρων. Αυτό θα είχε διπλό πλεονέκτημα, γιατί θα μπορούσε ταυτόχρονα να συμβάλει στην αύξηση του εργατικού δυναμικού μεταξύ των γυναικών. Συναφές είναι και το θέμα των όρων λειτουργίας τέτοιων διευκολύνσεων (χρόνος λειτουργίας, ύψους τροφοίων, γεωγραφικής κατανομής τους — τα 2/3 βρίσκονται σε

αστικές περιοχές) που απαιτούν τροποποίηση ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα η εργαζόμενη μητέρα.

Τρίτο μέτρο που ταυτόχρονα συμβάλλει στη βελτίωση του πληθυσμού είναι η μείωση της βρεφικής θνησιμότητας: το 1978 υπολογιζόταν σε 17 θανάτους ανά 1000 γεννήσεις (έναντι 11-14 δυτικοευρωπαϊκών χωρών, όπως της Γαλλίας, της 'Ολλανδίας και του Βελγίου).

Τέταρτο μέτρο για την αναχαίτιση της μείωσης του πληθυσμού είναι η μείωση της μεταναστευσέως και ο επαναπατρισμός Κυπρίων που έχουν μεταβεί στο εξωτερικό, κυρίως μετά τα γεγονότα του 1974. Γι' αυτό απαιτείται:

- α) Υπεύθυνη ενημέρωση των αποδημούντων και των εγκατεστημένων στο εξωτερικό για τις συνθήκες απασχολήσεως και διαβιώσεως στην Κύπρο.
- β) Παροχή διαφόρων διευκολύνσεων σε επαναπατριζόμενους (επαγγελματική καθοδήγηση, σύναψη διμερών συμβάσεων με άλλες χώρες για κατοχύρωση δικαιωμάτων των επαναπατριζομένων — μεταφοράς κεφαλαίων, συντάξεων κτλ.).

Τό οικογενειακό επίδομα είναι ένα δαπανηρό μέτρο που η αποτελεσματικότητά του σε χώρες που καθιερώθηκε είναι αμφίβολη, γι' αυτό πρό της εκφράσεως απόψεων ως προς τη σκοπιμότητα είσαγωγής του απαιτείται η διεξαγωγή σχετικής έρευνας. Άλλα μέτρα που θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης είναι η επιδότηση των δαπανών για σπουδές παιδιών οικογενειών που έχουν μέλη πέραν ενός ορισμένου αριθμού, καθώς και η παροχή διευκολύνσεων για απόκτηση στέγης. Συναφώς παρατηρείται ότι, με βάση την εμπειρία άλλων χωρών, η ευνοϊκή αντιμετώπιση θεμάτων πολυτέκνων οικογενειών συμβάλλει στη διαμόρφωση των επιθυμητών αξιών απέναντί τους με την καλλιέργεια του προτύπου ότι το κοινωνικό σύνολο τις δέχεται ευμένως.

Η πολλαπλότητα των αιτίων της υπογεννητικότητας σημαίνει την ανάγκη υιοθετήσεως και πολλαπλών μέτρων για την αντιμετώπισή της. Αυτό δυσχεραίνει την αξιολόγηση των διαφόρων μέτρων ή όποια όμως είναι αναγκαία και θα πρέπει να βασίζεται στην άρχη της αποδοτικότητας, δηλαδή της επιτεύξεως του καλύτερου επιθυμητού αποτελέσματος σε σχέση με τις δαπάνες που συνεπάγονται τα διάφορα μέτρα. Βασικά στοιχεία για το σκοπό αυτό αποτελούν επομένως οι εκτιμήσεις των δαπανών και τα πορίσματα έρευνών δ-σόν αφορά την αναμενόμενη αποτελεσματικότητα των υπό μελέτη μέτρων, ώστε να καταστεί δυνατή η ιεράρχηση και ο καλύτερος μεταξύ τους συνδυασμός.